

რევაზ შეროზია

**სვანურ და მეგრულ-ლაზურ მეტყველებებში პირთა
ურთიერთმიმართების საკითხისათვის**

ქართველური საისტორიო მწერლობის მიხედვით ბოლო 24 საუკუნის მანძილზე ქართველი ერი მთლიანობას ინარჩუნებდა ძნელბედობის პირობებშიც, გამამთლიანებელი კი ენობრივი სისტემა იყო, მიუხედავად მისი სამეტყველო რეალიზების მრავალფეროვნებისა. ახალი წელთაღრიცხვის პირველივე საუკუნიდან ერის ერთიანობას ასევე იცავდა ჩვენში დამკვიდრებული ქრისტიანული რელიგია.

ქართველური საეკლესიო და საერო მწერლობის ენისა და მემატანეების მონათხრობთა ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გარკვეული დასკვნები გამოვიტანოთ. უპირველესად ეს გულისხმობს ენობრივი სისტემის სტრუქტურულ ნაწილთა სახეცვლილად გამოყენების საკითხს სხვადასხვა ქართველურ მეტყველებებში. უფრო სწორად ამ ცვლილებების კვალიფიცირებას.

გასული საუკუნის მანძილზე ქართველმა და უცხოელმა ენათმეცნიერებმა დიდი და საინტერესო მუშაობა ჩაატარეს. თუმცა, არაიშვიათად დასკვნები კეთდებოდა თეორიული მოსაზრებების მიხედვით და არა სათანადო ლინგვისტური მასალის გათვალისწინებით. რამდენიმე მაგალითის დასახელებაც საკმარისია: 1. არ იყო შესწავლილი ლაზური და მეგრული მეტყველებები და ისე გამოცხადდა ისინი სხვადასხვა ენობრივ ერთეულებად 2. ასევე, სვანური მეტყველება დასახელდა სისინა რიგის ენად და დაუპირისპირდა მეგრულს, როგორც შიშინა რიგის ენას. 3. გ. დეეტერსის სქემა შემუშავდა ისე, რომ სანახევროდაც არ იყო შესწავლილი დიალექტური მონაცემები. 4. ისტორიკოსებმა ენობრივი მასალის გაუთვალისწინებლად მე-10 საუკუნემდელი დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო (და საეროც) ენად ბერძნული გამოაცხადეს, რომელიც თურმე მერე შეიცვალა "ქართიზაციის" შედეგად. სინამდვილეში კი დასავლეთ საქართველო იცავდა ქართველურ ენასა და ამ ენობრივი "მსოფლხედვით" შექმნილ თუ შესაქმნელ კულტურას. საუკუნეების განმავლობაში სვანეთი და სამეგრელო-ლაზეთი იყო თავშესაფარი ყოველივე ქართველურისა.

არნ. ჩიქობავას დაპირისპირება გ. დეეტერსის სქემისადმი მოულოდნელი არ ყოფილა. მან კარგად დაინახა სვანური და ზანური მეტყველებების უფრო მეტი სიახლოვე, ვიდრე სვანური და ქართული მეტყველებებისა, ან ზანურისა და ქართულისა. მიუხედავად ამ სწორი თვალსაზრისის არსებობისა, ეტიმოლოგიური ძიებების დროს მკვლევრები გ. დეეტერსის სქემას მისდევდნენ. ამან წარმოშვა საკმაო რაოდენობის ცდომილებები კონკრეტულ ძირებთან მიმართებაში. ასევე, თეორია "ქართული-ზანური" და "საერთოქართველური" დონეების არსებობისა. ამ თეორიის უარსაყოფად იკმარებდა უძველესი ბრუნვის, ნათესაობითის ნიშნის თანხმობანი ნაწილის გახსენება სვანურსა და მეგრულ-ლაზურში.

მხოლოდ ერთი ლექსიკონის, ვ. თოფურიას და მ. ქალდანის მიერ შედგენილის, მიხედვით, სვანურსა და მეგრულ-ლაზურ მეტყველებებს შორის

ერთგვარი განმოვანების სამასზე მეტი ძირი გამოვლინდა. სამუშაო ჯერ დასრულებული არ არის, მაგრამ არსებული მასალის ანალიზი სავსებით ადასტურებს არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისს.

ქვემოთ წარმოვადგენთ მასალის ნაწილს. ძირები დაყოფილია სამ ჯგუფად: 1. როცა მკვლევართა მიერ სვანური ფორმებიც არის მოხმობილი; 2. როცა სვანურის (ზოგჯერ მეგრულ-ლახურის) მონაცემები არ ჩანს; 3. როცა სვანური ძირი ნასესხობად არის გამოცხადებული. პირველი ჯგუფის მასალა ამჯერად არ იქნება განხილული. შევეხები მეორე და მესამე ჯგუფის ფორმებს.

ეტიმოლოგიურ ლექსიკონებში მეორე ჯგუფის ძირთა არქონა ორი მიზეზით შეიძლება აიხსნას: 1. მკვლევარი მათ არ იცნობს ან: 2. ისინი ნასესხობად არის მიჩნეული. თუმცა, ამ შემთხვევაში საჭირო იყო ამის აღნიშვნა:

აწოლი(ლნტ.) - ზვინს ადგამს ხეზე. ამავე ძირისა უნდა იყოს ტოპონიმი **ჰაწუ ალი** - სათიბი, საზვინე ადგილი. ხოლო მისი გაფშვინვიერებული ვარიანტი ჩანს **ხ-ანცელი, ხ-ანცო ლე** - აგებს, წამოაცვამს, აასხამს. **ანწალა** დამოწმებული აქვს სულხან-საბას: "(ბალ.) წვრილი ბრჯა მაღალი". ხოლო **ბრჯა**, მისივე განმარტებით, არის "ერთბამად ძნეული მდგარი. ნ.ზვინი". **ანწალა** დასტურდება მეგრულ მეტყველებაშიც და იმასვე აღნიშნავს, რასაც სვანურში.

ანტყუი - ყლაპავს. შესატყვისი ფორმაა მეგრულში **ტყვილუნს** - დიდი ლუკმებით, მაღიანად ჭამს. ქართულ მეტყველებაში მას ფუძედრეკადი **ტყვლებს-ტყვლიბა** ზმნა შეესაბამება.

აწკტე/აწკტე, ოწკატ - აწყობს (შეშას, ქვეს ერთმანეთზე). მეგრულში საქმის სუფთად, ლამაზად შესრულება აღინიშნება **წკანტ** ძირით, - წკანტუნს გულმოდგინედ, სუფთად აკეთებს.

ამავე რიგის ფორმებია: **გარჯღარ** - ტკიბა, მეგრული **გგრჯლი; გგრდლა ბ** - **ბაღლინჯო, მეგრული გგრდლი; გა ჭა** - გაძლება, ამტანობა, მეგრული **აჭდო გაჭით** - აჩქარებულად, მაგრამ ქოშინით სიარული. ძირი აქ **ჭ** უნდა იყოს, რაც სალიტერატურო **ჭირ** ძირიან ფორმებში გვაქვს (გაჭირვება). **გ ა უ** - ზარალი (ნათესისა), მეგრული **გაგ-აღ-ი** ამავე მნიშვნელობისაა. **გამ-**სამაგიერო, შედგენილობითა და მნიშვნელობით მეგრული (თიშ)გამათ ფორმის იდენტურია, რაც სალიტერატუროს **გამო** თანდებულის ფარდია. **ლი-ჩაჩე-**დაფშვნა ფუძეში **ჩაჩ** ძირი გამოიყოფა, რომელიც მეორდება მეგრულშიც. შეპირისპირება **ნა-მცუეც-ი(ნა-მ-ცეც-ი): ჩაჩ-უ-ა** ცეხვა გ. კლიმოვს ეკუთვნის, რასაც ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე იზიარებენ. შეპირისპირებაში სვანური ფორმა არ ჩანს. გარდა ამისა, **ჩაჩ** ძირს ქართულ მეტყველებაში **ჩეჩ-გ-ა** შესატყვისება, ხოლო სალიტერატურო **ცუეც** ძირს მეგრულის **ცვაც-უ-ა** უპირისპირდება (**ცვაცუნს** მცირედ, ნამცეცად ჭამს).

მეორე რიგის მსგავსი მაგალითები საკმაოდ ბევრია. საყურადღებოა, რომ მათ შორისაა ნაცვალსახელური **მინ** - თვითონ, ისინი, ზმნისართული **თაგ - თაგდ** - აქა - იქ, **ეშ** - ისე, **ეში - აშ** - აქეთ - იქით, **ეში - ეში** მაინცდამაინც ფორმები, რომლებიც მსგავსად გამოიყენებიან მეგრულში.

მესამე ჯგუფის მცირე ნაწილი ძირებისა ქართულიდან ნასესხებად არის მიჩნეული, აბსოლუტური უმრავლესობა - კი მეგრულიდან. ეს ფაქტიც მიუთითებს სვანურ-ზანურის ერთგვარობაზე. რას ნიშნავს "ნასესხები" ერთი ენობრივი სისტემის ფარგლებში?! მაგალითად, ერთი მცენარის სახელწოდება გვიმრა,

გვიმარა, გუ იმბრა ფორმებით არის მოცემული. ახსნა კი ასეთია: “ქართული **გუ იმრა** ფუძის შესატყვისი შესაძლოა იყოს მეგრული გვიმრა. გიუმრა/გუამრა ფორმები მეგრულში ქართულიდანაა შეთვისებული. სვანური **გუ იმბრა, გურიმბ** ქართულიდან ნესესხები ჩანს“ (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000, გვ. 144).

სვანურში ასევე ნასესხობად არის ჩათვლილი **ბგრგენ**-ი, ოლონდ, ამჯერად მეგრულიდან (იქვე, გვ. 116) - ბურგ-ონ-ი ბრაგუნი, ხმაური. ასეთი მაგალითები ბევრია. კითხვა დაისმის: რა უშლის ხელს მსგავსი ფორმების საერთოქართველურ მონაცემებად კვალიფიცირებას? ან რამდენად მართებულია, როცა აღნიშნულ შემთხვევებს ფანჯარა ტიპის ნასესხობებს ვუტოლებთ? საკითხი დაფიქრებას მოითხოვს.

დასკვნის სახით კი უნდა ითქვას: ჩვენს ხელთ არსებული საენათმეცნიერო ნაშრომების, საეკლესიო და საერო ლიტერატურის, მემატიანეთა მონათხრობების შეჭრებული ანალიზი საშუალებას მძლევს, ვილაპარაკო ქართველთა ერთ ენობრივ სისტემასა და მის ორ ძირითად სამეტყველო ვარიანტზე - დასავლურ ქართველურსა და აღმოსავლურ ქართველურზე. ქართველი ერის სააზროვნო ენობრივი სისტემის სხვაგვარ დაყოფას, ვფიქრობ, არც ლინგვისტური და არც ისტორიულ-კულტურული საფუძველი გააჩნია.

დამოწმებული ლიტერატურა

სულხან-საბა ორბელიანი, 1966 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, 1966.

ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 – ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, 2000.

R. SHEROZIA

ON THE ISSUE OF STEM INTER-RELATIONS IN SVANETIAN AND MINGRELIAN-LAZI SPEECHES

The article deals with the issue of stems of Kartvelian languages on the data of Svanetian-Mingrelian-Lazi speeches. It offers the analyses of mistakes made while etymological researches.